

1951 CENEVRE SÖZLEŞMESİ- DERS 3

METİN ÇORABATIR

Sözleşme:

Madde 1, A (1)

Bu bölümde, **1951 tarihli mültecilerin statüsüne dair Sözleşmenin 1. Maddesini** ele alacağım.

Neden, Haziran ayına kadar sürecektir böyle bir derse başladık? Çünkü gelecek yıl bu çok önemli anlaşmanın 70. yılı. Ayrıca 4 milyona yakın mülteciye ev sahipliği yapan Türkiye’de bu sözleşmenin çok yaygın bilinmediğine inanıyoruz. Dolayısıyla hem konu bilinmeden, bir temel referansı olmadan tartışılıyor. Hem de siyasi kararlar, kimi zaman uluslararası hukuk açısından hatalar içeriyor. Bundan dolayı gerek mülteciler, gerekse ülkeler zarar görüyor.

Daha önce de belirttiğimiz gibi 1951 Mülteci Sözleşmesi, 1967 Protokolü ile beraber, çağdaş Uluslararası Mülteci Hukukunun en önemli belgesi kabul ediliyor.

Ve Sözleşme 70 yılda sadece bir defa, 1967 Protokolü ile tadilata uğradı.

Bu iki hukuk belgesi, yani 1951 Mülteci Sözleşmesi ve 1967 New York Protokolü hem iki ayrı hukuk belgesi hem de birbiriyle sıkı sıkıya bağlılar.

Önceki İki Ders

Önceki iki derste, 1951 Mülteci Sözleşmesi’nin tarihi arka planına değindim. Ayrıca, sözleşmenin imzalandığı 1951 Cenevre Konferansı’nın sonuç kararından ve sözleşmenin başlangıç (giriş) kısmından bahsettim. Çünkü hem konferansın

sonuç kararı hem de sözleşmenin **başlangıç bölümü**, sözleşmenin maddelerinin yorumlanmasında önemli referans noktaları oluşturuyorlar.

Üçüncü Ders

Bugünkü üçüncü derste mülteci tanımının yapıldığı, sözleşmenin genel hükümler kısmının birinci maddesi üzerinde duracağım.

1951 Sözleşmesi'ne göre, bir kişi eğer sözleşmenin tanımında belirtiler kriterlere uyuyorsa o kişi **mültecidir**.

Deklare Edici

Bu, yani mültecilik, kaçınılmaz olarak, kişinin mülteci statüsünün resmi olarak belirlendiği zamandan önce olur. Kişiyi mülteci olarak tanımak, o kişiyi mülteci yapmaz; kişinin mülteci olduğunu duyurur, ilan eder, deklare eder. Kişi öyle tanındığı için mülteci olmaz fakat mülteci olduğu için öyle tanınır.

Mülteci statüsünün belirlenmesi iki aşamalı bir süreçtir. İlk önce vakayla ilgili hakikatlerin araştırılması gerekir. İkinci olarak bu şekilde araştırılan hakikatler 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne uygulanır.

Sözleşme'nin mülteci terimini tarif eden 1. Maddesi üç parçadan oluşur: Bunlar "kapsama-içerme", "sona eriş" ve "dışlama" bölümleridir.

Kapsama bölümü, bir kişinin mülteci olabilmesi için sahip olması gereken kriterleri tanımlar. Bu kriterler, mülteci statüsünün belirlenmesindeki **olumlu**, pozitif temeli oluşturur. Sona eriş ve dışlama fıkraları ise olumsuzluk ifade eder. Sona eriş, bir mültecinin mülteciliğinin son bulmasının şartlarını tanımlar. Dışlama bölümü ise, kişi olumlu kriterleri karşılıyor olsa da 1951 Sözleşmesi'nin uygulamasının dışında tutulacağı koşulları belirtir.

Birinci madde; A, B, C, D, E, F şeklinde bölümlerden oluşuyor. A bölümü, mülteci teriminin tanımını yapıyor, B bölümü, coğrafi ve zaman kısıtlamasının taraf devletlerce nasıl yorumlanabileceğini belirtiyor.

C, D, E, F bölümleri ise mülteci statüsünün nasıl sona erebileceğini ve kimlerin bu statüye hak kazanamayacaklarını hükme bağlıyor.

Birinci Madde, Sözleşme'nin 42. Maddesine göre, taraf devletlerin çekince koyamayacakları maddelerden ilkidir.

Bu bölümde, 1. Madde'nin "A" bölümü göz atacağız. Bu bölüm ise 1. ve 2. paragraflardan oluşuyor.

Bu arada şunu da belirtmek yararlı olabilir: sözleşmedeki bölüm ve madde başlıkları da değiştirilemeyecek şekilde orijinal İngilizce ve Fransızca metinlerde sabitlenmiştir.

Sözleşme'nin 1. Maddesinin A bölümünün 1. fıkrası, 1920'lerde ve 1930'lardaki bazı düzenlemeler ve sözleşmelerle kendilerine mülteci statüsü verilmiş kişilerin, 1951 Sözleşmesi ile bu haklarını kaybetmeyeceklerini ve mülteci statülerinin devam edeceğini vurguluyor.

Dersimiz açısından asıl önemli olan 2. Fıkra:

Madde 1:

Mülteci teriminin tanımı, kısaltılmış haliyle şu şekilde yapılıyor:

A. İşbu Sözleşme'nin amaçları bakımından "Mülteci" kavramı:

Fıkra (2): 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için, vatandaşı olduğu ülkenin

dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; ...her şahsa uygulanacaktır.

Şimdi bu tanımdaki unsurları tek tek ele alacağız.

Bu tanımda şu unsurları belirlemek mümkün:

1. 1 Ocak 1951 öncesinde meydana gelen olaylar
2. Zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korkma
3. Zulüm
4. Haklı bir korku,
5. Irk,
6. Din,
7. Tabiiyet,
8. Özel bir sosyal gruba üyelik,
9. Siyasi Görüş,
10. Vatandaşı olunan ülkenin dışında olmak

1 Ocak 1951 Öncesinde Meydana Gelen Olaylar

Bu kısıtlama Sözleşme'nin tamamlandığı sırada devletlerin yükümlülüklerini, o anda bilinen mülteci durumlarıyla; ya da yine o tarihten önce meydana gelip sonuçları daha sonra ortaya çıkabilecek durumlarla sınırlamak isteğinden kaynaklanıyor.

1967 Protokolü ile bu “zaman kısıtlaması” önemini kaybetti.

“Olaylar” kelimesi de 1951 Sözleşmesinde tanımlanmıyor. Ancak genel olarak sınır değişiklikleri veya çok büyük siyasi değişiklikler, ya da sistematik zulüm uygulamaları olarak anlaşılıyor.

Zulme Uğrayacağından Haklı Sebeplerle Korkma

Zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korkma, bu sözleşme tanımının en anahtar sözcüğüdür. Sözleşmeyi yazanların gözünden mülteciyi belirleyen en önemli unsurdur. Burada, daha önceki mülteci anlaşmalarında başvuru, mültecileri kategorilere (örneğin korumasından yararlanamadığı kendi menşe ülkesine göre sınıflama) göre tanımlama yönteminden vazgeçiliyor.

Onun yerine, genel bir neden olarak **“korku”** kavramını getiriyor. “Korku” subjektif (öznel) olduğu için bu tanım, mülteci olarak kabul edilmek için başvuru kişinin değerlendirmesinde subjektif bir unsur dikkate alır.

Mülteci statüsünün değerlendirilmesi, kişinin menşe ülkesindeki mevcut durum hakkında bir hüküm verilmesinden önce, başvuru ifadelerinin dikkate alınmasını öngörür.

Korku unsurunun yanına (ki korku bir ruhsal durum, öznel bir durumdur), **“Haklı sebep”** vasfı da tanıma eklenmiştir. Bu şu anlama gelir: statüyü sadece ilgili kişinin ruhsal, akli durumu belirlemez. Bu ruhsal, akli durum, bir objektif, somut koşulla da desteklenmelidir. **“Haklı sebeplerle korkma”** terimi, dolayısıyla hem öznel, yani subjektif hem de somut, objektif unsur içerir. Haklı sebeplerle korkunun var olduğunun tespiti için, her iki unsur da hesaba katılmalıdır.

1951 Sözleşmesi'ne göre mülteci statüsü normal olarak bireysel temelde belirlenir. Ancak geniş bir grubun yerinden edildiği bazı durumlarda, söz konusu grubun içindeki bireyler de bireysel olarak mülteci kabul edilebilirler. Bu gibi durumlarda yardım sağlamak o kadar acil olabilir ki grubun her bir mensubu için bireysel mülteci statüsü belirlemek sırf pratik nedenlerle imkansızlaşır. Dolayısıyla grup belirlemesi yapılır ve böylece, her bir grup üyesi ***prima facie*** (**tersine delil olmadıkça**) mülteci olarak kabul edilir.

Zulüm

“Zulüm” terimi, ne 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolünde ne de başka bir uluslararası belgede tanımlanmıyor. Zulmü tanımlamaya yönelik birçok çaba, istenen sonucu vermedi. 1951 Sözleşmesi’nin 33. Maddesi, ırk, din, tabiiyet, siyasi görüş ya da bir sosyal gruba mensubiyet nedeniyle, **yaşamın ya da özgürlüğün** tehdit altında bulunması ifadesi ile bir tanım yapıyor. Bu tanım, “zulüm” terimi için kullanılabilir. Başka tür ciddi insan hakları ihlalleri de zulüm olarak yorumlanır.

Kişiye zarar verici diğer tür hareket ve tehditlerin “zulüm” olarak yorumlanıp yorumlanamayacağı, her bir vakanın kendine özel şartları ve önce de belirttiğimiz subjektif, öznel durum dikkate alınarak belirlenmektedir.

Zulmün objektif korkuya dayalı karakteri, kişinin fikirleri ve duygularının değerlendirilmesini de gerektirir. Kişiye yönelik herhangi bir gerçek veya önceden olacağı kestirilebilen durumlar, söz konusu kişinin görüşleri ve duygularının ışığı altında değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır.

Ayrıca, bir sığınma başvuru sahibi, tek başına, her biri zulüm sayılamayacak birçok farklı ayrımcılık şekillerine maruz kalabilir. Bazen bu tür ayrımcı hareketler, menşe ülkesindeki genel güvensizlik ortamında gerçekleşmiş olabilir. Bu tür durumlarda, birden fazla unsur, bir arada değerlendirildiğinde, başvuru sahibinde, kabul edilebilir bir toplu zulüm korkusu yaratabilir.

Ayrımcılık

Hemen her ülkede, farklı gruplara yönelik değişik uygulamalara rastlamak söz konusu olabilir. Her ayrımcılığa uğrayan kişi kaçınılmaz olarak zulmün kurbanı olmayabilir. Ancak belli koşullarda ayrımcılık, zulüm düzeyine erişebilir. Örneğin, ayrımcılık, kişinin yaşamı üzerinde ciddi olumsuzluklara yol açabilir. Geçim kaynaklarından mahrum bırakılmak, dini inançlarının gereğini yapamamak, eğitim olanaklarına erişimin engellenmesi gibi...

Ayrımcı uygulamalar, kendi başlarına çok ciddi boyutlarda olmayabilir. Ancak kişi üzerinde, geleceğine dair bir güvensizlik ve korku yaratabilir.

Ceza

Normal hukuki, adi suçlara yönelik cezaları zulümden ayrı tutmak gerekir. Bu tür suçlardan ötürü yargılama veya cezadan kaçan kişiler normal koşullarda, “mülteci” değildir. Şu unutulmamalıdır ki, mülteci; adaletsizliğin kurbanı veya potansiyel kurbanı olan kişidir. Adaletten kaçan kişi değildir!

Ancak bu ayırım her zaman bu kadar net olmayabilir. Bazı durumlarda adi suç işleyen birisi, orantısız bir ceza ile karşı karşıya kalabilir. Benzer bir biçimde, eğer, örneğin çocuğuna “yasadışı” din eğitimi vermek suç sayılmışsa bu bir zulümdür.

Ayrıca, bir kişi bir yandan adi bir suçtan ötürü yargılanmaktan ve cezalandırmaktan korkarken, aynı zamanda başka nedenlerle de zulüm göreceğine dair haklı bir korku taşıyabilir. Böyle bir durumda da kişi mültecidir.

Doğal olarak işlenen suçun, dışlayan maddelerde tanımlanan suçlardan biri olup olmadığına bakmak gerekir.

Yargılama sürecinin zulüm addedilip addedilmeyeceğinin tespiti için menşei ülkesindeki yasaların, uluslararası kabul edilmiş insan hakları standartlarına uygunluğuna bakılmalıdır.

Bazı durumlarda ise, yasalar değil uygulamalar ayrımcı olabilir.

Zulmün Aracı

Zulmü yapan normal şartlarda, ülke yetkilileridir. Ama bazen bir sosyal grup da diğer gruba hoşgörüle bakmayabilir. Irk, din, tabiiyet, bir sosyal gruba mensubiyet veya siyasi görüş nedeniyle gruptan birisi diğerine ayrımcılık yapabilir.

Zulmün kaynakları

Bir kişinin mülteci sayılması için ırk, din, tabiiyet, sosyal grup üyeliği ve siyasi görüş nedenlerden biri dolayısıyla zulüm göreceğine dair korku taşıdığını göstermesi gerekir. Kimi zaman başvuruca zulüm sebebinin ne olduğunun farkında olmayabilir. Durumunu analiz etmek onun görevi değildir. Bu görev başvuruyu inceleyenindir.

İrk

Günümüzde en geniş anlamıyla her türlü etnik grup, ırk sayılmaktadır. Bazı durumlarda ortak bir kökenden gelen özel bir sosyal grup da genel bir nüfus içinde bir azınlık teşkil edebilir. İrka dayalı ayrımcılık, dünya çapında; en ciddi **insan hakkı ihlallerinden** birisi olarak belirlenmiştir. İrka dayalı ayrımcılık, dolayısıyla, zulmün belirlenmesinde önemli bir unsurdur.

1951 Sözleşmesi'ne göre ırka dayalı ayrımcılık zulüm sayılır. Eğer bu tür bir ayrımcılık, kişinin yaşamını ve haysiyetini, temel insan haklarından yararlanamayacak düzeyde etkiliyorsa ve önemli sonuçlar doğuruyorsa, kişi mültecidir.

Sadece bir ırki gruba mensubiyet mülteci statüsü için yeterli değildir. Ancak özel durumlarda etnik grup üyeliği zulüm korkusu için yeterli bir neden sayılabilir.

Din

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve İnsan Hakları Sözleşmesi, düşünce ve dini inancı temel bir hak olarak tanımlar. Bu, din değiştirme hakkını, inancını sosyal ve özel hayatta ifade etme, inancın gerektirdiği ibadetleri yapma ve din kurallarına uyma özgürlüğünü de içerir.

Dine dayalı zulüm, bir dini inancın yasaklanması, ibadet özgürlüğünün hem kamusal hem de özel alanlarda kısıtlanması, din derslerinin engellenmesi, ya da

bir inanç grubu mensubiyeti nedeniyle ciddi ayrımcılık yapılması gibi çeşitli şekillerde gerçekleşebilmektedir.

Tabiiyet

“Tabiiyet” kavramı sadece, vatandaşlıkla sınırlı değildir. Zaman zaman ırk kavramıyla örtüşecek biçimde bir etnik veya dil grubuna mensubiyeti de içerebilir. Tabiiyete bağlı zulüm, etnik ve dil açısından azınlık olan bir gruba yönelik ayrımcı ve kötü sonuçlar doğuran hareketlerden oluşur. İki ya da daha fazla ülkenin sınırları içinde yaşayan ulusal, etnik gruplar, kimi zaman anlaşmazlıklara ve zulüm ya da zulüm tehdidinde yol açabilir.

Birçok durumda, tabiiyete bağlı zulüm vakaları ulusal bir azınlık mensuplarının korku kaynağı olmakla beraber, kimi durumlarda da çoğunluk grubuna mensup bir kişi de etkin bir azınlığın uygulamalarından dolayı zulüm korkusu taşıyabilir.

Özel Bir Sosyal Gruba Mensubiyet

Bu kavram, benzer bir geçmişe, alışkanlıklara veya sosyal statüye mensup kişileri tanımlar. Bu başlık altındaki zulüm korkusu, kimi zaman, ırk, din ve tabiiyete dayalı zulüm korkusuyla örtüşebilir.

Bir sosyal gruba mensubiyet, söz konusu grubun hükümete sadakatine olan güvensizlikten ya da siyasi görüşten, üyelerin ekonomik faaliyetlerinden dolayı zulüm tehdidinde yol açabilir.

Bu faktör, 1951 Sözleşmesi'nin günümüzde güncellenmesine olanak sağlamaktadır. Örneğin 1951'de İnsan Hakları alanında tam net tanımları yapılmayan bazı grup tanımları, bu zulüm çeşidinin altında yorumlanmaktadır. Örneğin, cinsiyete dayalı şiddet, bu kavram altında mağdur kişilere mülteci olma imkânı tanımaktadır.

Siyasi Görüş

Başvuranın siyasi görüşlerinin, eleştirel bakışının hükümet tarafından hoş görülmemesi zulüm korkusunun nedeni olabilir.

Tabiiyetini Taşdığı Ülkenin Dışında Olmak

Bu bağlamda tabiiyet, vatandaşlık anlamında kullanılıyor.

Mülteci statüsüne sahip olmanın bir ön şartı, başvuranın vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunmasıdır. Bu kuralın istisnası yoktur. Uluslararası Koruma, kişinin kendi ülkesinin egemen olduğu topraklar içinde gerçekleşemez.

Bir başvurucunun zulüm göreceğine dair taşıdığı haklı korku, vatandaşlığını taşıdığı ülke ile bağlantılıdır. Bu ülke ile ilgili bir korku taşımaması halinde o ülkenin korumasını reddedemez. Uluslararası Korumaya ihtiyacı yoktur ve mülteci değildir.

